

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ریاض - آنکارا متحدان نزدیک؛
یا رقابت استراتژیک؟

◇
تحلیل ماه: ریاض - آنکارا متحدان نزدیک؛ یا رقابت استراتژیک؟
بررسی و نظارت: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران -
معاونت پژوهشی
مؤلف: داود احمدزاده
تاریخ انتشار: ۹۲/۸/۱۴
تلفن و دورنگار: ۷ - ۸۸۷۰۶۲۰۵
صندوق پستی: ۳۸۴۹ - ۱۵۸۷۵
نشانی اینترنت: www.tisri.org
کلیه حقوق مادی و معنوی این گزارش متعلق به مؤسسه تهران است. تکثیر، انتشار و یا واگذاری آن به دیگران به
هرصورت و بدون اجازه کتبی این مؤسسه مجاز نمی‌باشد.

ریاض - آنکارا متحدان نزدیک؛ یا رقابت استراتژیک؟

ترکیه و عربستان هرچند از گذشته دور دارای روابط پایدار و چندبعدی بوده‌اند اما در سال‌های اخیر و در سایه توجه اسلام‌گرایان ترک به خاورمیانه این روابط ابعادی نوین به خود گرفته است و اکنون دو کشور با روابط چندبعدی و بسترهای فراوان همکاری و همگرایی و البته تضاد در برخی حوزه‌ها عمل می‌کنند. عربستان بنا بر اولویت سیاست خارجی خود در منطقه مایل است با دو هدف «حفظ وضع موجود در شورای همکاری خلیج فارس به‌ویژه در بحرین و مدیریت تغییر در کشورهای عربی از جمله سوریه» و نیز «در رقابت استراتژیک با ایران» با تکیه بر دیپلماسی تهاجمی از قدرت نرم‌افزاری و سخت‌افزاری آنکارا هم به نفع خود استفاده کند.

بنابراین سیاست‌های ریاض - آنکارا در حفظ فشارهای سیاسی و نظامی سازمان‌یافته علیه متحد نزدیک ایران در خاورمیانه همپوشانی دارد. به طوری که به‌رغم توافقات بین‌المللی برای برگزاری ژنو ۲ و گشایش روزه‌های امید برای حل‌وفصل سیاسی بحران؛ هر دو کشور در تلاشند که با تجهیز معارضان سوری و نیز ابزار رسانه‌ای مانع اثربخشی مساعی جمیله اخضر ابراهیمی، نماینده دبیرکل سازمان ملل متحد و دیگر اقدامات صلح‌طلبانه بین‌المللی گردند. در این میان به‌رغم روابط پایدار میان دو متحد کلیدی غرب در منطقه نمی‌توان از اختلاف دیدگاه دو کشور نسبت به برخی از مسائل منطقه صرف‌نظر نمود. شاید اختلاف آشکار ریاض - آنکارا نسبت به بحران مصر عمیق‌تر از سایر موارد باشد. مقامات ترکیه از سرنگونی هم‌کیشان اخوانی خود در مصر و بر باد رفتن آمال خلافت نوعثمانی‌گرایی در خاورمیانه احساس نگرانی می‌کنند؛ به طوری که اردوغان برای ایجاد فشار بر دولت موقت مصر و حاکمیت نهاد نظامی همچنان از لزوم بازگشت اسلام‌گرایان به قدرت و پایان حصر رهبران اخوان‌المسلمین حمایت می‌کند. رویکرد حمایتی ترکیه از اسلام‌گرایان علاوه بر ایجاد

تنش میان آنکارا - قاهره می‌تواند بر روابط نزدیک ترکیه و عربستان سعودی هم اثر منفی داشته باشد. این در حالی است که عربستان به‌عنوان متحد تمام‌قد نظامیان با اعطای کمک‌های بلاعوض مالی گسترده می‌کوشد ضریب آسیب‌پذیری دولت جدید مصر را در نبود کمک‌های سالیانه آمریکا کاهش دهد. همچنین دو کشور در موضع‌گیری‌های خود نسبت به تحولات ایران و مذاکرات آن با گروه ۵+۱ دچار اختلافند. ترک‌ها به ایران نیازمندند و از بهبود و گسترش مراودات ایران و غرب در عرصه‌های مختلف استقبال می‌کنند. این در حالی است که فروکش نمودن اختلافات میان ایران و غرب در مسائل منطقه‌ای و بحران هسته‌ای می‌تواند برای ریاض خطرآفرین باشد.

عربستان به‌عنوان محور جهان سنی می‌کوشد با تداوم ایران‌هراسی مانع تحقق سیاست‌های آشتی‌جویانه دولت تدبیر و امید گردد. در حالی که سفر جدید وزیر امور خارجه ایران به ترکیه ثابت کرد دو کشور همسایه در فضای جدید گفتمانی به‌دنبال ثبات پایدار منطقه و گسترش همکاری‌ها در عرصه مختلف هستند.

با نگاه به روابط گذشته ریاض - آنکارا؛ بسترهای همکاری و برخی اختلافات سیاسی را هم می‌توان متصور شد:

۱. ترکیه - عربستان از دهه‌های گذشته مراودات سیاسی و اقتصادی گسترده‌ای را با همدیگر داشته‌اند و در این میان تلاش نموده‌اند که از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های یکدیگر برای هماهنگی بیشتر سیاست‌های منطقه‌ای نیز استفاده کنند. از آنجا که هر دو کشور از متحدان غرب در منطقه خاورمیانه‌اند به‌طوری‌که عضویت ترکیه در پیمان نظامی ناتو و توانمندی‌های اقتصادی و سیاسی عربستان باعث شده بود که آمریکا اقدامات خویش را در منطقه با محوریت این دو کشور انجام دهد، همچنین نیازهای نفتی ترکیه و نقش عربستان در کشورهای نفت‌خیز حوزه خلیج فارس شرایط را برای نزدیکی و همکاری‌های بیشتر اقتصادی فراهم ساخته است؛ بی‌تردید حلقه اتصال ریاض و آنکارا در منطقه واشنگتن است. مقامات کاخ سفید تلاش دارند که از بروز هرگونه تنش و اختلاف میان دو متحد استراتژیک خود جلوگیری کنند.

ولی عمده‌ترین تحولی که در روابط دو کشور در سال‌های اخیر روی داده بروز بهار عربی و سرنگونی برخی از رژیم‌های اقتدارگرا نظیر بن‌علی در تونس و مبارک در مصر و همچنین معمر قذافی در لیبی بوده است. نگاه دو کشور نسبت به این تحولات متفاوت بود؛

به‌طوری‌که ترکیه از اعتراضات گسترده مردمی در این کشورها و سرنگونی رژیم‌های دیکتاتور در منطقه حمایت نمود ولی عربستان به‌دلیل ساختار سیاسی خویش و ترس از سرایت این قیام‌ها به داخل سرزمین حجاز مخالفت جدی با این خیرش‌ها داشت، به‌گونه‌ای که ریاض مأمّن امنی برای دیکتاتورهای فراری منطقه شد.

۲. اخیراً محور اصلی همکاری‌های دیپلماتیک دو کشور در منطقه همان‌طوری که اشاره شد، سوریه بوده است. از آنجاکه میان سوریه و ترکیه اختلافات تاریخی بر سر تعیین سرنوشت استان هاتای وجود دارد و ترک‌ها ادعا دارند که سوریه همواره از کردهای مخالف این کشور حمایت می‌کند این مؤلفه‌ها باعث شده است که ترکیه همراه با عربستان به‌عنوان محور سیاست‌های ضدمنطقه‌ای علیه سوریه عمل کند. ریاض نیز به‌دلیل اتحاد استراتژیک میان دمشق - تهران از ایجاد تزلزل در ارکان حکومتی بشار اسد حمایت می‌کند و تثبیت حضور وی را در ساختار قدرت سوریه زمینه‌ساز نفوذ طبیعی ایران در منطقه می‌داند، لذا این اشتراک دیدگاه زمینه را برای دشمنی با سوریه فراهم می‌کند. همچنین ترکیه، عربستان را پل می‌داند که می‌تواند راه را برای این کشور در منطقه خاورمیانه عربی هموارتر سازد.

۳. آنچه مشخص است این است که حزب اسلام‌گرای عدالت و توسعه به رهبری اردوغان پس از کسب قدرت تلاش کرده با ایجاد موازنه در روابط با کشورهای همسایگان خود و نیز غرب و اسرائیل، از ظرفیت‌های موجود برای تأمین حداکثری منافع ملی کشور بهره‌مند شود. در این میان ترکیه می‌تواند با حمایت صرف دیپلماتیک از حقوق مردم فلسطین و توسعه روابط با گروه‌های جهادی نظیر حماس به‌نوعی با کسب مشروعیت سیاسی در تحولات منطقه نقش برجسته‌ای را بازی نماید. اعزام کشتی امداد رسان مرمره به نوار غزه و کشته شدن چندین نفر از اتباع ترک باعث شد که روابط آنکارا - تل‌آویو به‌عنوان دو متحد استراتژیک سابق به هم بخورد و در جنگ ۲۱ روزه ترکیه از حماس حمایت نمود درحالی‌که عربستان سعودی، حماس را آغازگر جنگ با رژیم صهیونیستی می‌دانست. باوجوداین، آنکارا پس از بروز تحولات منطقه بار دیگر سیاست نزدیکی با غرب را در پیش گرفته و همراه ریاض تلاش می‌کند که با مدیریت بحران از ظرفیت‌های یکدیگر برای توسعه همکاری‌های بیشتر استفاده کند. مشارکت نیروهای نظامی ترکیه در براندازی دیکتاتور لیبی معمر قذافی و کمک‌های مالی پادشاه عربستان و مداخله در امور داخلی بحرین نمونه‌هایی از همگامی دو کشور در تحولات منطقه را ثابت نمود.

۴. پس از سقوط متحدان نزدیک آمریکا در منطقه خاورمیانه و به خطر افتادن امنیت رژیم صهیونیستی به تبع آن، غرب تلاش‌های مشخصی را برای ایجاد محور جدید با مشارکت ریاض - آنکارا و تل‌آویو آغاز نموده است. در این میان برای محقق شدن اهداف آمریکا در منطقه، همسویی و همکاری ترکیه و عربستان اصل اساسی است. آمریکا تلاش دارد که از ظرفیت‌های سیاسی و اقتصادی ترکیه و عربستان برای بسط نفوذ خویش و تثبیت اوضاع منطقه‌ای استفاده کند. در این میان وخامت اوضاع سیاسی سوریه و حمایت ایران از این کشور، باعث شده که آمریکا به‌نوعی درصدد احیای مجدد تز دو ستونی نیکسون در منطقه خاورمیانه باشد. در تز جدید ستون نظامی آن برعهده ترکیه و مالی نیز به عربستان واگذار شده تا همکاری دو کشور زمینه‌ساز حفظ منافع راهبردی غرب در منطقه باشد.

۵. ایران - ترکیه به‌عنوان دو همسایه نزدیک در سال‌های اخیر همکاری‌های گسترده‌ای را در زمینه‌های سیاسی - اقتصادی با هم داشته‌اند. نقشی که آنکارا به‌عنوان میانجی در مذاکرات ایران و گروه ۵+۱ انجام داد در نگرش مثبت تهران برای تعامل بیشتر با آنکارا تأثیر داشت. از سوی دیگر ترک‌ها به منابع نفتی کشورمان برای تأمین انرژی خود نیاز دارند. باوجود این، بروز اختلاف میان ایران و ترکیه بر سر چگونگی برخورد با ناآرامی‌های سوریه، واگرایی تهران - آنکارا را در پی داشته است. همچنین اختلاف عمیق دو کشور در مورد خواست مقامات ترکیه از ایده سرنگونی بشار اسد که در قالب حمایت مالی و رسانه‌ای صورت می‌گیرد بر پیچیدگی این روابط افزوده است و ریاض نیز با اطلاع از این موضوع تلاش می‌کند ضمن همراهی بیشتر با سیاست‌های منطقه‌ای آنکارا از شرایط موجود برای پیشبرد اهداف و سیاست‌های ضدایرانی خود استفاده کند.

۶. عربستان سعودی، ترکیه را برگه‌ای مهم برای توسعه سیاست‌های منطقه‌ای خویش می‌بیند که با تشریک مساعی بیشتر با این کشور می‌تواند به تقویت منطقه‌ای خود منجر شود، به‌طوری که می‌توان گفت بخشی از نفوذ ترکیه در منطقه نیز ناشی از حمایت‌های مالی ریاض است. ترکیه از دیدگاه مقامات سعودی به‌عنوان کشوری قدرتمند و اجتناب‌ناپذیر شناخته می‌شود. ترکیه نیز نیاز خود را در داشتن روابط گسترده اقتصادی با عربستان و دیگر کشورهای حوزه خلیج فارس می‌بیند و با استفاده از اعتبار ریاض در منطقه برای کسب امتیازات اقتصادی بیشتر تلاش می‌کند. وجود ذخایر عظیم نفتی در عربستان و دیگر اعضای شورای همکاری خلیج فارس آنکارا را به سرمایه‌گذاری و گسترش همکاری‌های راهبردی

وامی دارد. در واقع ترکیه در راستای اهداف خود در قالب دکترین عمیق استراتژیک و ملاحظات اقتصادی و سیاسی تلاش می‌کند تا به عربستان نزدیک شود و با توجه به اینکه ایران و عربستان در جهان عرب به‌عنوان دو رقیب عمل می‌کنند مقامات سعودی با توجه به روابط دوستانه تهران - آنکارا به‌رغم اختلاف در مورد سوریه می‌خواهند از تمام ابزارهای موجود از جمله توان مالی و نفتی برای برهم زدن این روابط دو همسایه و کنترل قدرت ایران استفاده کنند.

۷. در حال حاضر و در پی تحولات مصر رقابتی هرچند پنهان بین ریاض - آنکارا مشاهده می‌شود. ترکیه در دوره اخیر به رهبری اردوغان با الگوی یک دولت اخوانی سعی کرده بود که سرمشق قیام مردمی و تزسازش‌پذیری اسلام میانه‌رو با دموکراسی باشد. گرچه این الگو توانست برای مدت کوتاهی در خدمت منافع منطقه‌ای ترک‌ها باشد ولی با فروکش نمودن قیام‌های مردمی در جهان عرب و به انحراف کشیده شدن آنها شاهد افول قدرت نرم ترکیه در خاورمیانه هستیم. سرنگونی دولت اسلام‌گرای مصر به رهبری مرسى و تزلزل در ارکان قدرت جبهه انهنهضه تونس زنگ خطر را برای آنکارا به صدا درآورده است. از آنجاکه اسلام وهابی تندرو هیچ‌گونه سنخیتی با اسلام میانه‌رو اخوان المسلمین ندارد؛ ریاض از سرنگونی دولت اخوانی در مصر استقبال کرده است. مدیریت بحران مصر و سرانجام جدال نظامیان با اخوانی‌ها می‌تواند در تنظیم مجدد روابط ریاض - آنکارا اثرگذار باشد. در حال به‌نظر می‌رسد فعلاً برنده بازی تحولات مصر، عربستان سعودی می‌باشد و ترکیه توان بازیگری خود را در مصر و به تبع آن در منطقه از دست رفته می‌بیند.